

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва та реставрації
творів мистецтва

«До захисту допущено»
«___»_____2021 р.
Завідувач кафедри
ОДПМ і РТМ
_____І.С. Підгурний

Дипломна робота
магістра

з теми: **«МЕТОДИКА УКРІПЛЕННЯ ТА ВІДНОВЛЕННЯ
ЦІЛІСНОСТІ ГІПСОВОЇ ПОЛІХРОМНОЇ СКУЛЬПТУРИ ХХст.»**

Виконала:
студентка II курсу, групи РТМ1-М20
спеціальності 023 Образотворче
мистецтво, декоративне мистецтво,
реставрація, за освітньою програмою
РЕСТАВРАЦІЯ ТВОРІВ МИСТЕЦТВА
Лашко Яна Володимирівна

Керівник: **Урсу Н.О.**, доктор
мистецтвознавства, професор
Рецензент: **Гуцул І.А.**, кандидат
мистецтвознавства, доцент

Кам'янець-Подільський – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ДЖЕРЕЛА ТА ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ...	7
1.1. Аналіз архівних джерел та наявної літературної бази	7
1.2. Історіографія походження поліхромної скульптури і реставраційна діяльність з укріплення та відновлення	16
Висновки до 1 розділу	29
РОЗДІЛ II. УКРІПЛЕННЯ ТА ВІДНОВЛЕННЯ ПОЛІХРОМНОЇ СКУЛЬПТУРИ ХХ СТ. З ГІПСОВОЇ ОСНОВИ	30
2.1. Характеристика та класифікація типових пошкоджень і втрат поліхромних скульптур та засоби їх відновлення	30
2.2. Методи реставрації поліхромних скульптур.....	36
2.3. Властивості фарбового шару на поліхромних скульптурах	46
Висновки до 2 розділу	52
РОЗДІЛ III. ТЕХНОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕСТАВРАЦІЇ ПОЛІХРОМНОЇ СКУЛЬПТУРИ ХХ СТ. «ВОСКРЕСЛИЙ ХРИСТОС»	54
3.1. Основні етапи реставраційних процесів на гіпсовій поліхромній скульптурі	54
3.2. Специфіка реставрації скульптури «Воскреслий Христос»	63
Висновки до 3 розділу	69
РОЗДІЛ IV. ДОКУМЕНТАЦІЯ РЕСТАВРОВАНОГО ТВОРУ МИСТЕЦТВА	70
4.1. Розробка реставраційного паспорту.....	70
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	74
ДОДАТКИ	85

ВСТУП

Упродовж тисячолітнього розвитку скульптурного мистецтва сформувалися своєрідні ознаки мистецької школи. Вони отримали своє відображення і в сучасних матеріалах і техніках, завдячуючи розвитку технологій і знань. Були різні об'єктивно-історичні чинники, які не завжди сприяли збереженню скульптурного доробку. Більша впевненість щодо збереження, вивчення та популяризації гіпсових поліхромних скульптур, як важливих об'єктів української культури з'явилися разом зі становленням музейної справи на початку ХХ ст. Відтоді, гіпсові скульптури в комплексі з іншими предметами сакрального мистецтва, починають потрапляти до музеїв і колекцій різної значимості й підпорядкованості, у тому числі й приватних збірок.

Актуальність теми. Наше дослідження є актуальним оскільки, в даний час відсутня єдина спеціальна навчальна програма та методика реставрації поліхромної гіпсової скульптури, яка б враховувала сучасні концепції реставрації та використання сучасних матеріалів, а також поєднувала досвід та напрацювання традиційних методик консервації та реставрації. Що спричиняє в свою чергу відстороненість від відповідальності за довірені пам'ятки. Відповідно, дане дослідження узагальнює та поєднує використання як традиційних, так і нових матеріалів і технологій, які з'явилися останнім часом.

Сучасні публікації з реставрації поліхромної скульптури свідчать про подібність технологій відновлення з станковим живописом, але без урахування матеріальної основи, що являється хибним і шкідливим для мистецьких об'єктів. Глибокий аналіз схожих об'єктів дозволить легше орієнтуватися при розробці реставраційних рішень та виконувати реставрацію поліхромної скульптури з великим розумінням можливостей сучасних реставраційних засобів. Вивчення історії поліхромної скульптури та різьблення з літератури історії мистецтв, має коригуватися при передреставраційному дослідженні даними техніко-технологічних

досліджень, що підпорядковують вивчення пам'ятника жорстким правилам техніко-технологічної експертизи. Основний обов'язок реставратора – це чітка диференціація особливості об'єкту та його стану на всіх стадіях реставрації та фіксація всіх змін у реставраційній документації [101].

До сучасних масштабних праць, присвячених проблемам консервації та реставрації скульптури відносять дослідження реставраторів А.С. Антоняна «Реставрация скульптуры из камня. Методические рекомендации» 1980, М.Н. Лебель «Реставрация древней скульптуры из камня (история, теория, практика)» 1980, Э.Н. Агеевой Методическое пособие: «Консервация и реставрация скульптуры из камня» 2003, О.И. Пруцина «Реставрационные материалы» 2004, О.В. Яхонта «Консервация и хранение скульптуры в музее» 2009, «Проблемы консервации, реставрации и атрибуции произведений искусства» 2010.

Внаслідок появи такого виду діяльності як поліхромна гіпсова скульптура, виникла масова культура використання їх у капличках, храмах, церквах, соборах, монастирях, як елементів декору чи предметів культу. Хоча з моменту популяризації використання пройшло не так багато часу, але сам матеріал з чого було виконано доробок являє собою недовговічну структуру. Поліхромні скульптури вже стали постійним елементом церковної культурної спадщини. Саме тому і виникла необхідність дослідити методи укріплення та відновлення поліхромних скульптур з гіпсу ХХ ст.

Існує велика ланка наукових праць та публікацій скульптурного доробку, але відсутні дослідження з реставрації скульптур новітнього часу, а саме ХХ ст. Тому актуальність дослідження визначається необхідністю теоретичного аналізу суперечливих інструкцій та методичних розробок з реставрації та консервації пам'яток мистецтва, які претендують на універсальність і наукову обґрунтованість.

Мета дослідження – розгляд та аналіз методів укріплення та відновлення цілісної структури основи гіпсових поліхромних скульптур ХХ ст.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати існуючу літературну базу та історіографію походження поліхромної скульптури.
2. Охарактеризувати типові пошкодження і втрати гіпсової поліхромної скульптури та засоби їх відновлення.
3. Представити наявні методи реставрації поліхромної скульптури.
4. Розглянути технологічні особливості реставрації поліхромної скульптури.
5. Узагальнити специфіку реставрації поліхромної скульптури ХХ ст.
6. Здійснити реставрацію гіпсової поліхромної скульптури ХХ ст. «Воскреслий Христос».
7. Виконати документацію до гіпсової поліхромної скульптури у вигляді реставраційного паспорту.

Об'єктом дослідження є укріплення та відновлення цілісності гіпсової поліхромної скульптури.

Предмет дослідження – реставраційні заходи для укріплення та відновлення цілісності реставраційного об'єкту на прикладі гіпсової поліхромної скульптури ХХ ст. «Воскреслий Христос».

Методи дослідження. Для виконання поставлених завдань у дослідженні використані як спеціальні, так і загальнонаукові методи дослідження.

Спеціальні методи представлені:

- статистичним методом;
- методом роботи з першоджерелами.

Загальнонаукові методи представлені:

- фактологічним – виявлення і вивчення візуального матеріалу;
- аналітичним – аналіз наукової літератури з теми дослідження;
- методом порівняльного аналізу – порівняльний науковий аналіз технологічних особливостей реставрації гіпсової поліхромної скульптури;

- синтезом і структуруванням інформації.

Наукова новизна дослідження полягає у виявленні важливих новітніх технологій та методів відновлення гіпсової поліхромної скульптури XX ст.

Практичне значення роботи. Результати дослідження можуть бути використані:

1. Для поглибленого вивчення та розвитку реставраційної наукової теорії у сфері укріплення та відновлення поліхромних скульптур.
2. Для реставраційних робіт гіпсової поліхромної скульптури XX ст.

Структура і обсяг роботи. Текстова частина магістерської роботи складається зі вступу, 4-х розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи: 84 сторінки основного тексту, список використаних джерел кількістю 106 позицій.

Практична частина роботи полягає у проведенні реставрації гіпсової поліхромної скульптури XX «Воскреслий Христос», та копією роботи «Святий Аманд та Свята Вальбурга» художник Пітер Пауль Рубенс.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Проаналізувавши наявні літературні джерела було виявлено тенденцію до збільшення приділення уваги серед науковців-реставраторів вивченню стародавніх поліхромних поверхонь. На протязі останніх років були опубліковані мистецтвознавчі дослідження поліхромних скульптур, але серед них надзвичайно мало аналітичних робіт з комплексним підходом до безпосередньої реставрації поліхромної скульптури з гіпсовою основою.

За результатами досліджень, які проводяться у цьому напрямі на поліхромних останках науковими методами, створюють прецеденти, які дозволять у майбутньому переоцінити багато аспектів скульптури з поліхромією.

Таким чином у результаті наукових пошуків було зібрано та узагальнено фрагментарні методики як традиційні, так і сучасні, зведено разом всі доступні теоретичні знання. Аналізуючи літературні джерела, були зроблені висновки, що для реставратора поліхромної скульптури має особливе значення саме проведення комплексного дослідження методів реставрації та важливість вироблення щадної методики реставрації з метою мінімізації знищення справжньої поліхромії на скульптурі. Після розгляду літератури, що охоплює всі властивості споріднених матеріалів до гіпсової скульптури з поліхромією були виокремлені важливі особливості гіпсу і фарбового шару у поєднанні з фактурою, світлом, кольором, формою та візуальним сприйняттям.

У процесі досліджень виявлено необхідні методики, за якими було проведено реставрацію, підібрано інструменти та матеріали. Використано зібрані методичні вказівки для створення плану дій для освоєння їх практично при усуненні пошкоджень, відновлення цілісності гіпсової скульптури задля запобігання від подальшого руйнування. За час проведення реставраційних процесів було опрацьовано оптимальні шляхи, які допомогли вирішити поставлені завдання, які поставали під час кожного з процесів. Після кожного етапу проведено аналіз реставраційних дій, що не спричинили

б агресивного втручання у структуру твору та зберегли, як його автентичність, так і цілісність. На першому етапі проведено укріплення та розчистка об'єкту. Наступним кроком стало відновлення всіх втрат скульптури, усунення дефектів та нанесення ізолюючого шару акрилового лаку. Кінцевим етапом було виконано тонування втрат фарбового шару та покриття захисним шаром акрилового лаку.

Виконані такі завдання дослідження:

1. Проаналізовано існуючу літературну базу та історіографію походження поліхромної скульптури.
2. Охарактеризовано типові пошкодження і втрати гіпсової поліхромної скульптури та засоби їх відновлення.
3. Представлено, узагальнено і співставлено наявні методи реставрації поліхромної скульптури.
4. Розглянуто технологічні особливості реставрації поліхромної скульптури.
5. Узагальнено специфіку реставрації поліхромної скульптури ХХ ст.
6. Проведено реставрацію гіпсової поліхромної скульптури ХХ ст. «Воскреслий Христос».
7. Виконано документацію до гіпсової поліхромної скульптури у вигляді реставраційного паспорту.

Важливим при виконанні дослідження стало створення оптимальних умов для проведення процесів реставрації. Були зроблені висновки на основі яких виконано реставраційні роботи на гіпсовій поліхромній скульптурі ХХ ст. «Воскреслий Христос». За час проведення робіт над твором довелося використовувати як традиційні, так і сучасні методики, освоїти матеріали не притаманні відновлюваним роботам. Ці дії надали можливість зберегти цілісність об'єкту без значного втручання в матеріальну структуру, відновити фарбовий шар, привести скульптуру у відповідний стан, зберігши її максимально автентичною для сьогодення і майбутнього. Завдячуючи отриманим знанням, навичкам, технічним прийомам було проведено

кропітливу роботу над збереженням довговічного існування, не унікального, але важливого мистецького об'єкту, що має історичну і культурну цінність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдуразакова А.А., Камбарова М.К. Исследование долговечность полимеров, применяемых в реставрационной практике. Москва, РИХМХЦ. Реф. сб. м., 1976. С. 4-5.
2. Аболина Р. Символ і алегорія в скульптурі. Мистецтво. 1962. № 12. С. 12-22.
3. Агеева Э.Н., Антонова Е.И. О некоторых исследованиях в области консервации мраморной скульптуры. Художественное наследие : Сб. науч. тр. Москва, 1984. № 9. С. 152-157.
4. Агеева Э.Н. Высокоэффективные защитные покрытия для камня. Москва, 1987. Вып. 8. 146 с.
5. Агеева Э.Н. Консервация и реставрация скульптуры из камня Москва : РГГУ, 2003. 90 с.
6. Агеева Э. Н. Проблемы сохранения мраморной скульптуры на открытом воздухе. Художественное наследие. Хранение, исследование, реставрация 8(38). Москва, 1983. 204 с.
7. Алешин А.Б. Реставрация станковой масляной живописи: уч. пос. Москва: Художественная школа, 2013. 224 с.
8. Алешин А.Б. История реставрации станковой масляной живописи в России в XIX-XX вв. Реставрация памятников истории и искусства в России в XIX-XX веках. История, проблемы : учеб. пособие. Москва : Валдос, 2008. 604 с. С. 344 С. 181-265.
9. Алешин А.Б. Развитие русской школы реставрации станковой масляной живописи XVIII – нач. XX вв. Автореф : дис. канд. искусствоведения. Ленинград, 1978. 16 с.
10. Антонян А.С. Реставрация скульптуры из камня. Методические указания. Москва : СканРус, 2006. 100 с.
11. Антонян А.С., Солоцинская Л.В. Скульптура из музейных собраний. Консервация и реставрация: к 90-летию ВХНРЦ им. акад.

- И.Э. Грабаря. Москва : Всерос. худож. науч.-реставрац. центр им. акад. И. Э. Грабаря. 2009. 143 с.
12. Аркин Д. Образы скульптуры. Москва : Искусство, 1961. 186 с.
  13. Ахимова Л.И. Греческая скульптура периода ранней классики. Москва, 1981. 185 с.
  14. Бакушинский А.В. Про матеріал у скульптурі. Москва, 1965. 165 с.
  15. Баранов И.М., Коровяков В.Ф., Ферронская А.В. Гипс в малоэтажном строительстве. Москва: изд. Ассоциации строительных вузов, 2008. 238 с.
  16. Беліловська А.В., Зайцева В.О. З досвіду діяльності Центру наукової реставрації та експертизи. *Лаврський альманах : Києво-Печерська лавра в контексті української історії та культури* : Зб. наук. праць. Вип. 17. Київ, 2007.
  17. Белозерова В.Г. Анализ типологических моделей современных направлений в реставрации. Художественное наследие. № 16. Москва : Инфра-М, 1995. С. 4-17.
  18. Беляевская О. Н. Новые аспекты реставрации экстерьерной гипсовой лепнины на памятниках истории и архитектуры. *Исследования в консервации культурного наследия: тезисы докладов Международной научно-методической конференции*, Москва: ГосНИИР, 2013.
  19. Білецький П. О. Мова образотворчих мистецтв. Київ : Радянська школа, 1973. 128 с.
  20. Блаватский В.Д. Греческая скульптура. Москва : Мистецтво, 1959. 175 с.
  21. Бобров Ю.Г. Теория реставрации памятников искусства: закономерности и противоречия. Москва : Эдсмит, 2004. 344 с.
  22. Бобров Ю.Г., Бобров Ф.Ю. Консервация и реставрация станковой темперной живописи. Москва, 2008. 128 с.
  23. Бобров Ю.Г. История реставрации древнерусской живописи.

- Ленинград : Художник РСФСР, 1987. Бобров Ю. Г. История реставрации древнерусской живописи. Ленинград : Художник РСФСР, 1987. 164 с. С. 16-25.
24. Большаков А.И. Лепные работы: формовка, отливка и постановка лепных изделий. Москва : Гос. архитектурное изд-во, 1948. 92 с.
  25. Бродский Б., Варшавский А. Века, скульпторы, пам'ятники. Москва : Советский художник, 1962. 225 с.
  26. Бройдо Д.М. Руководство по гипсовой формовке художественной скульптуры. Москва: Искусство, 1967. 259 с.
  27. Булах А.Г. Минералогия. Санкт-Петербург. 1999. 356 с.
  28. Виппер Б. Р. Введення в історичне вивчення мистецтва. Москва, 1985. 185 с.
  29. Виппер Б.Р. Скульптура. Статті про мистецтво. Москва, 1970. 85 с.
  30. Воробьёв Х.С. Гипсовые вяжущие и изделия. Москва : Стройиздат, 1982. 143 с.
  31. Ганзенко Л.Г. Методологічні засади реставрації пам'яток культури і творів образотворчого мистецтва. Українська Академія мистецтва : дослідницькі та науково-методичні праці. Вип. 3. Київ : УАМ, 1996. С. 37-40.
  32. Гипс. Изготовление и применения гипсовых строительных материалов. Под ред. Ратинова С.В.. Москва : Стройиздат, 1981. 223 с.
  33. Говдя П. І. Українське мистецтво другої половини ХІХ – початок ХХст. Київ: Мистецтво, 1964. 83 с.
  34. Головин В.П. Скульптура и живопись итальянского Возрождения. Москва, 1985. 87 с.
  35. Дмитриева Н. А. Краткая история искусств. Москва : Искусство, 1990. 319 с.
  36. Дмитро Антонович Українська скульптура. Українська культура: лекції / за ред. Д. Антоновича. Київ: Либідь, 1993. 592 с.

37. Дринберг А.Я. Освоение новых типов лаков и красок на основе синтетических плёнкообразователей Ленинград, 1951. С. 7.
38. Дроздов Г.А. Збереження автентичності творів у реставраційному процесі. Декларації та реальність [Текст]. Г.А. Дроздов. Стан реставрації в Україні. Проблеми та шляхи їх вирішення : Доповіді Першої всеукр. конф. реставраторів (Київ, 26-28 вересня 2006 р.). Нац. наук.-дослід. реставраційний центр України; Відп. за вип. С.О. Стрельнікова. Київ, 2006. 205 с. С. 48-52
39. Ермонская В.В. Основы розуміння скульптури. Москва, 1964. 125 с.
40. Ефимов А.В., Панова Н.Г. Влияние полихромии на формообразование. Московский архитектурный институт (государственная академия), Москва : АМІТ 4 (29), 2014.
41. Зверев В.В. О толковании основных терминов в научной реставрации. Художественное наследие. Хранение, исследование, реставрация. Внеочер. вып. Москва : ВНИИР, 1989. С. 44-60.
42. Игнатъев П.П. Лебель М.Н. Служение лошади человеку. Исследование, консервация, реставрация: вектор наблюдения сборник статей по реставрации скульптуры и мониторингу состояния памятников в городской среде. Санкт-Петербург: Союз-Дизайн, 2008. 128с
43. История искусства зарубежных стран. Москва : Искусство, 1980. 384 с.
44. Исследование, реставрация и консервация средневековых рукописных памятников. (Тезисы докладов). Москва : РИО ГосНИИР. 1989. 59 с.
45. Карякин М.И., Майорова Н.В., Викторова М.И. Лакокрасочные материалы: техника требования и контроль качества. Москва, Химия. 1984. 352 с.
46. Киреева В. Н. Значение исследований связующих материалов живописи для экспертизы художественных произведений. Экспертиза и

атрибуция произведений изобразительного искусства. Вып. X. Москва : Магнум Арс, 2006. С. 189-192.

47. Кожушко В.В. Гидрофобизация изделий из гипсовых вяжущих одно из направлений расширения сферы их применения в строительстве. Москва, 2005. 148 с.

48. Косолапов А.И. Физические методы изучения произведений искусства Москва : Искусство, 1985. 190 с.

49. Крестовский И.В. Мраморная скульптура. Руководство по технике реставрации мраморной скульптуры. Ленинград, ГРМ, 1934, 71 с.

50. Кудрявцев Е.В. Техника реставрации картин. Москва : Изд-во ГТГ, 1948. 199 с.

51. Кудрявцев Е.В., Лужецкая А.Н. Основы техники консервации картин. Москва-Ленинград : Искусство, 1937. 120 с.

52. Кудрявцев Е.В. Техника реставрации картин. Москва : Издательство Государственной Третьяковской Галлерей, 1948. 207 с. С. 44

53. Культурна спадщина України. Правові засади збереження, відтворення та охорони культурно-історичного середовища : Збірник офіційних документів. Київ : Істина, 2002. 336 с.

54. Лебель, М.Н. Шпиатровая скульптура XIX века. Исследование, реставрация и реконструкция статуй на фасадах нового Эрмитажа. *Реликвия (Реставрация. консервация. Музеи)*, 2007. № 16. С. 5-15.

55. Лебель М. Н. История развития теоретических принципов и технологии реставрации древней скульптуры из камня. Москва: Информкультура, 1980. 41 с.

56. Лебель М. Н. Реставрация скульптуры и произведений из цветного камня Эрмитаж. История и современность / Под общ. ред. В.А. Сулова. Москва: Искусство, 1990. 368 с.

57. Лелеков Л.А. Теоретические проблемы современной реставрационной науки. Художественное наследие. Хранение, исследование, реставрация. Внеочер. вып. Москва : ВНИИР, 1989. С. 5-43.

58. Ломизе И. Е. Опыт систематизации результатов технологических исследований при решении проблемы оригинал – вторичное произведение. Оригинал и повторение в живописи. Экспертиза художественных произведений : сб. науч. трудов. Москва : ВХНРЦ, 1988. С. 9-15.
59. Лукичева К.Л. Художественно-эстетические аспекты реставрации памятников искусства. Художественное наследие. Хранение, исследование, реставрация. Вып. 12. Москва : ВНИИР, 1989. С. 26-41.
60. Марек О., Томка М. Акриловые полимеры. Москва : Изд. Химия. 1966. 318 с.
61. Мусієнко П.Н. Кераміка в архітектурі і будівництві. Київ, 1983. 67 с.
62. Никитин М.К., Мельникова Е.П. Химия в реставрации: переизд. испр. и доп. СПб. : Техинформ, 2002. 301 с.
63. О некоторых исследованиях в области консервации мраморной скульптуры. Художественное наследие: Сб. науч. тр. Москва, 1984. №9. С. 152-157.
64. Оганов О.О. Произведение искусства и художественный образ Москва, 1978. 115 с.
65. Одноралов Н.В. Скульптура и скульптурные материалы. Учеб. пособие. Москва : Изобраз. Искусство. 1982. 221 с.
66. Откович М. Сучасний стан реставрації творів мистецтва та перспективи розвитку. Бюлетень Львівського філіалу Національного науково-дослідного реставраційного центру України. Львів, 2000. № 1. С. 2-4.
67. Пасічний А. Образотворче мистецтво. Словник-довідник. Тернопіль : Навчальна книга, 2003. 216 с.
68. Перцев Н.В. Материалы по реставрации. Санкт-Петербург : Государственный Русский музей, 2001. 98 с.

69. Плендерлис Г.Дж. Консервация древностей и произведений искусства. Выпуск II [Сообщения ВЦНИЛКР, вып. 8]. Москва : М-во культуры СССР, Всесоюз. центр. науч.-исслед. лаб. по консервации и реставрации музейных художеств. ценностей, 1963. 100 с.
70. Преображенская Г.А. Резное дерево в храме: Технология. Консервация. Иконография. Санкт-Петербург : Государственный музей истории религии, 2011. 424 с.
71. Ребрикова Н.Л. Руководство по диагностике микробиологических повреждений памятников искусства и культуры. Москва : Товарищество научных изданий КМК, 2008. 80 с.
72. Реставрация памятников истории и искусства в России в XIX-XX веках. История, проблемы : Учебное пособие. Ред. Лифшиц Лев, Трезвов А. Москва : Академический Проект. 2015. 694 с.
73. Реставрация скульптуры из камня. Методические указания. Москва : СканРус 2006. 100 с.
74. Російсько-український практичний словник реставратора. Київ : УАІД Рада, 2003. 264 с.
75. Руднева И.В. Основы экспертизы предметов искусства и культуры. Вып.1. Санкт-Петербург : Европейский Дом, 2008. 184 с.
76. Самохина Е.Н. Гипсовые композиционные материалы с комплексом минеральных и химических добавок: автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. техн. наук специальность. Пенза, 2007. 18 стр.
77. Севастьянова Е. А. Теоретические аспекты реставрации памятников декоративно-прикладного искусства. Проблемы хранения и реставрации экспонатов в художественном музее. Научно-практический семинар «Нерадовские чтения». Санкт-Петербург, 2003. С. 47-53.
78. Сланский Б. Техника живописи: Живописные материалы. Москва, 1962. 256 с.

79. Тимофеева Н.В., Касатонова И.В, Аракелян Ф.Б. Реставрация монументальной скульптуры. Методические рекомендации. ГосНИИР. Москва, 1995. 295 с.
80. Тихонов И.А. Реставрация предметов из алебаstra из собрания Государственного музея-заповедника «Петергоф»
81. Трегубов К.Ю., Макуха О.В. История мистецтв. Навч. Посіб. Част. 1. Полтава, 2015. 151 с.
82. Труды Государственного Эрмитажа. Согдийцы, их предшественники, современники и наследники: на основе материалов конференции Согдийцы дома и на чужбине, посвященной памяти Бориса Ильича Маршака (1933–2006). Спб. Изд. Государственный Эрмитаж, 2013 г. 495 с.
83. Фармаковский М.В. Консервация и реставрация музейных коллекций. Москва, 2005. 275 с.
84. Федосеева Т.С. Материалы для реставрации живописи и предметов прикладного искусства. Москва : РИО ГосНИИР, 1999. 120 с.
85. Филатов В.В. О материалах для укрепления красочного слоя древнерусской монументальной живописи. *Художественное наследие. ВЦНИЛКР. 1975. № 1(31). С. 34-51.*
86. Экспертиза и атрибуция произведений изобразительного искусства. 5 научная конференция. Москва : Издание объединения Магнум Арс, 2001. 44 с.
87. Яковлев В.Н. Художники, реставраторы, антиквары. Ленинград, 1966. 95 с.
88. Яхонт О. В. Возрожденные шедевры (Реставрация скульптуры). Книга для учащихся старших классов. Москва: Просвещение, 1980. 127 с.
89. Яхонт О.В. Консервация и хранение скульптуры в музее. Москва : Индрик, 2009. 208 с.

90. Яхонт О.В. Проблемы консервации, реставрации и атрибуции произведений искусства. Избранные статьи. Москва : Сканрус, 2010. 465 с.
91. Яхонт О. В. Скульптура московских музеев. Реставрация и атрибуция. Москва: ГосНИИР, 2000. 176 с.
92. Badde A., Browm E., Jean A. Dust on Bust. Dust on Plaster Surfaces:Focussing on the Portrait Busts in the Rococo Hall of the Duchess Anna Library in Weimar Northumbria University, 2009.
93. Kiilerich Bente Polychrome History' of Greek and Roman Sculpture Journal of Art Historiography Number 15, 2016.
94. Robert L. Barclay Care of Objects Made of Plaster of Paris. Canadian Conservation Institute (CCI) Notes 12/2Minister of Public Works and Government Services Canada. 2007

СПИСОК ЭЛЕКТРОННЫХ ДЖЕРЕЛ

95. Брегман Н.Г. Реставрация полихромной скульптуры. URL: https://ozlib.com/927147/iskusstvo/restavratsiya_polihromnoy_skulptury (дата звернения 12.10.2021).
96. Восполнение живописи тонировками URL: <https://thelib.info/iskusstvo/699644-vo spolnenie-zhivopisi-tonirovkami/>(дата звернения 26.10.2021).
97. Древняя Греция – колыбель гипсовой лепнины и скульптуры URL: <https://www.gessostar.ru/drevnyaya-greciya-lepnina-i-skulptura/> (дата звернения 20.09.2021).
98. Как отремонтировать гипсовую скульптуру доступными материалами. Пошаговая инструкция URL: <https://www.gessostar.ru/remont-gipsovoj-skulptury/> (дата звернения 22.10.2021).
99. Приведение произведения в экспозиционное состояние URL: <http://nesusvet.narod.ru/ico/books/restoration/restoration5.htm>(дата звернения 17.11.2021).

100. Садовые фигурки из гипса: чем покрасить и как ухаживать URL: <https://m-strana.ru/articles/sadovye-figurki-iz-gipsa-chem-pokrasit/>(дата звернения 10.10.2021).
101. Советский период реставрации полихромной скульптуры и «традиция» в реставрации. URL: https://ozlib.com/927149/iskusstvo/sovetskiy_period_restavratsii_polihromnoy_skulptury_traditsiya_restavratsii#786 (дата звернения 15.09.2021).
102. Тонирование утрат красочного слоя URL: <http://baget1.ru/loss-oil-on-canvas-painting.php>(дата звернения 09.11.2021).
103. Финишное покрытие МАФ: краски, их виды, различия, возможности, текстуры. URL: <https://lago-verde.ru/lifestyle/finishnoe-pokrytie-maf-kraski-ikh-vidy-razlichiya-vozmozhnosti-tekstury/>(дата звернения 05.11.2021).
104. Lucía Pereira-Pardo, Diego Tamburini, Joanne Dyer. Shedding light on the colours of medieval alabaster sculptures:Scientific analysis and digital reconstruction of their originalpolychromy. URL: https://www.academia.edu/37866997/Shedding_light_on_the_colours_of_medieval_alabaster_sculptures_Scientific_analysis_and_digital_reconstruction_of_their_original_polychromy?email_work_card=title (дата звернения 22.10.2021).
105. Shedding light on the colours of medieval alabaster sculptures:Scientific analysis and digital reconstruction of their originalpolychromy URL: https://www.academia.edu/37866997/Shedding_light_on_the_colours_of_medieval_alabaster_sculptures_Scientific_analysis_and_digital_reconstruction_of_their_original_polychromy?email_work_card=title (дата звернения 05.10.2021).
106. Towards a ‘ Polychrome History’ of Greek and Roman Sculpture Bente Kiilerich Journal of Art Historiography Number 15 December 2016 URL:

[https://ozlib.com/927149/iskusstvo/sovetskiy_period_restavratsii_polihromnoy
_skulptury_traditsiya_restavratsii](https://ozlib.com/927149/iskusstvo/sovetskiy_period_restavratsii_polihromnoy_skulptury_traditsiya_restavratsii)(дата звернення 07.10.2021).